

UNIVERSITATS I COMPROMÍS SOCIAL

Estudi de casos

RESUM EXECUTIU

Amb el suport de:

Ajuntament de
Barcelona

* * *

Juliol 2020
Bellaterra, Cerdanyola del Vallès

Aquest informe ha estat encarregat pel Programa d'Educació per a la Justícia Global de la Fundació Autònoma Solidària amb el suport de l'Ajuntament de Barcelona i elaborat per Marc Martínez Pons amb supervisió de Siloia Puente Rodríguez, Jofre Güell Bosch, Laura Riba Singla i Jordi Prat Fernández.

**Fundació
Autònoma Solidària**

UAB CAMPUS

Sumari

1. Introducció	4
2. El compromís social	5
3. Anàlisi del compromís basat en la comunitat dels casos seleccionats	7
4. Conclusions i propostes	12
a) Per a la universitat	18
b) Per als municipis	23

1. Introducció

Aquest informe té per objectiu conèixer experiències rellevants d'institucions d'educació superior a nivell internacional que han introduït un enfocament basat en el compromís amb la comunitat, és a dir, que han desenvolupat relacions amb actors socials i institucionals diversos i a diferents escales per abordar conjuntament reptes socials i ambientals del planeta. Respon a l'interès de la Fundació Autònoma Solidària de la UAB i la Direcció de Justícia Global i Cooperació Internacional de l'Ajuntament de Barcelona en el reforç de la col·laboració entre universitat i territori per avançar en la justícia global.

Actualment hi ha un ampli consens sobre la necessitat i oportunitat per enfortir el vincle de les institucions universitàries amb els actors socials i institucionals que permeti fer front conjunt als grans desafiaments planetaris. La mateixa agenda europea sobre educació superior indica que les universitats han de ser sistemes inclusius i connectats amb les seves comunitats.

L'estudi és una primera aproximació i s'ha elaborat a través de l'anàlisi documental i la realització d'entrevistes a professionals de les diferents institucions analitzades. Els casos seleccionats recullen diversitat d'experiències pel que fa a la tipologia d'actuacions, abast i context. Les experiències recollides han estat les de la University of Victoria (Canadà), la Victoria University of Wellington (Nova Zelanda), la Utrecht University (Països Baixos), la University of Cape Town (Sud Àfrica), la Universidad de Buenos Aires (Argentina) i la American University of Beirut (Líban).

2. El compromís social

El compromís social o també anomenat compromís social —en anglès *community engagement* o *civic engagement*— és el concepte emprat en la literatura acadèmica especialitzada per designar el desenvolupament de les relacions entre institucions d'educació terciària i els agents de les comunitats locals o regionals per tal d'afrontar les necessitats socials d'una manera beneficiosa per a totes les parts (TEFCE¹, 2019). La “comunitat” pot estar formada per organitzacions públiques o privades que realitzen la seva activitat perseguint el bé comú, és a dir, que la seva finalitat va més enllà de la cooperació tradicional amb el sector empresarial per augmentar la seva competitivitat. Inclou la col·laboració amb ens públics, institucions educatives no universitàries, serveis sanitaris, entitats socials, empreses de l'economia social i solidària, etc.

Les universitats, com a institucions centrades en el coneixement (difusió, transmissió, construcció, elaboració), tenen un paper clau en la contribució a la transició necessària cap a nous models més justos i sostenibles. La col·laboració amb la resta d'actors és requisit indispensable per generar un major i més profund impacte.

Tot i que es podria considerar que el compromís basat en la comunitat correspon a la funció de “transferència” que contempla la universitat, actualment s'ha evidenciat que és inherent al conjunt de l'acció universitària, en un sentit de coherència de polítiques institucionals. Per tant, el compromís social s'explicita en la missió i estratègia de la universitat, es trasllada de forma

1 Projecte “Towards a European Framework for Community Engagement of Higher Education”, finançat per la Unió Europea (<https://www.tefce.eu/>)

transversal a la seva activitat de formació i de recerca, i és clau en el desplegament de la governança institucional i del lideratge social de la universitat.

En aquest sentit, s'identifiquen diferents actuacions universitàries vinculades amb aquest enfocament. En l'àmbit formatiu, destaquen les experiències d'aprenentatge i servei (ApS) (també aprenentatge experiencial) i "educació oberta"; en recerca, les investigacions col·laboratives i les conegudes com a *science-shops*; en l'àmbit de la transferència, es fa esment a projectes de desenvolupament professional i comunitari o a la cooperació tècnica; i, finalment, pel que fa a lideratge i governança institucional, es parlaria de l'accés obert als recursos, la representació/participació a diferents òrgans universitaris o la compra pública ètica.

En tots els casos, s'insisteix en què el compromís basat en la comunitat ha de tenir un caràcter transformador, i per tant, esdevenir un compromís autèntic amb beneficis tangibles per a la comunitat. Les aliances han de produir-se tant amb institucions o organitzacions amb alts recursos com amb entitats socials de base, i per tant, han de respondre a reptes globals i, també, a necessitats socials més localitzades. Les pràctiques han d'esdevenir compromisos de tota la institució (no aïllades o puntuals) i com a tal, han de comptar amb recursos i reconeixement de la mateixa. La *Talloires Network of Engaged Universities*, amb més de 400 universitats a 78 països diferents, és la xarxa més gran focalitzada concretament en potenciar el compromís social de les universitats.

3. Anàlisi del compromís basat en la comunitat dels casos seleccionats

3.1. University of Victoria (Canadà)

Universitat pública a la ciutat de Victòria (aprox. 335.000 habitants), amb uns 21.000 estudiants i 1.000 PDI (personal docent i investigador).

El context social, històric i polític del Canadà ha promogut la creació d'una gran varietat d'estructures institucionals per a la col·laboració en l'àmbit de la recerca participativa. La University of Victoria (UVic) és una universitat de reconegut prestigi nacional i internacional per la seva recerca basada en la comunitat, que ha adoptat diverses estructures per institucionalitzar i aprofundir en el compromís social al llarg dels anys. Actualment, l'òrgan que centralitza l'actuació és el *Community Engagement Partnerships Executive Committee* (CEPEC) que és coordinat per una persona delegada del màxim òrgan universitari. El seu pla d'acció del compromís basat en la comunitat forma part de l'actuació estratègica de la universitat i es desplega a través de diferents òrgans i mecanismes.

Es considera important que la coordinació sigui amb una xarxa molt diversa d'actors (en abast, àmbit...) i que estigui institucionalitzada. Hi ha d'haver reciprocitat entre actors, és a dir, poder establir relacions inclusives en què cada part pugui aportar-hi.

Destaca el programa *Cooperative Education Programme*, que organitza el que es coneix com *community- engaged learning*, en particular, cursos que impliquin treball de camp, estades o viatges; projectes de voluntariat; projectes de mentoria, col·laboracions i suport a la comunitat indígena; laboratoris de recerca comunitària; i també la *Research Partnerships*

Knowledge Mobilization Unit, qui facilita el vincle entre universitat i organitzacions amb interès per fer recerca.

Un dels projectes rellevants que ha portat a terme la universitat amb el municipi és el *CityStudio* que ha tingut com a objectiu la col·laboració entre alumnat i professorat amb agents municipals i membres de la comunitat per crear projectes de canvi locals. La ciutat oferia un espai i la disponibilitat de personal tècnic, i la universitat feia l'acompanyament a l'alumnat a més d'oferir formació vinculada al projecte oberta a la ciutat.

Un dels reptes actuals en què està treballant és l'ampliació de la comprensió de l'impacte de la universitat i l'avaluació de la contribució a la societat més enllà dels circuits tradicionals de recerca acadèmica (impacte en revistes, *rànkings* universitaris...).

3.2. Victoria University of Wellington (Nova Zelanda)

Universitat pública a la ciutat de Wellington (aprox. 215.000 habitants), amb uns 22.000 estudiants i 1.100 PDI.

La Victoria University of Wellington (VUW) considera que el compromís basat en la comunitat, al que anomenen compromís cívic —*civic engagement*—, ha de servir perquè la universitat ofereixi un tipus d'aprenentatge ajustat al món real i permeti integrar pràctiques professionals. La VUW articula aquest compromís prenent com a referència l'Agenda 2030 i, per tant, incorpora als plans d'estudis els coneixements i habilitats per respondre als Objectius de Desenvolupament Sostenible. Per fer-ho, s'ha revisat i identificat la relació dels 17 ODS amb els cursos de totes les facultats i s'han introduït nous continguts als plans d'estudi.

La sostenibilitat esdevé un eix vertebrador de l'acció de la universitat. A banda de l'activitat curricular a través de les diferents facultats, l'aprenentatge també es realitza des d'accions extracurriculars, com les organitzades pel Consell per a la sostenibilitat, l'Oficina de Sostenibilitat o el servei d'ocupabilitat (*Career Hub*). A més, també s'organitza voluntariat (des del programa *Wellington Plus*), que reconeix l'aprenentatge, la millora de l'ocupabilitat i la capacitat de lideratge del seu alumnat participant i desenvolupa un "passaport de competències" que contribueix a la seva formació.

El treball específic amb col·lectiu maori o d'origen polinesi és una de les línies de treball en el seu compromís basat en la comunitat.

3.3. Utrecht University (Països Baixos)

Universitat pública a la ciutat de Utrecht (aprox. 1.3 milions d'habitants), amb uns 30.000 estudiants i 600 PDI.

La Utrecht University (UU) utilitza el terme *public engagement i community service* per referir-se al compromís basat en la comunitat i el defineix com la varietat de formes a través de les quals l'activitat i els beneficis de l'educació superior i la recerca poden ser compartits amb la població. Des d'aquesta perspectiva, la participació és per definició un procés recíproc: implica interacció i escolta, amb l'objectiu de generar un benefici mutu. Per tant, parteix de l'interès sobre el què està passant a la societat per articular diàleg i recerca i per incidir en la presa de decisions sobre polítiques públiques. En aquest sentit, s'entén com un retorn social del qual se'n beneficia tant la societat (major comprensió de la ciència, major informació en la presa de decisions...) com la comunitat universitària (millora la perspectiva de la recerca, noves oportunitats professionals i de finançament...).

La UU ha articulat una concepció del compromís social centrat en la recerca (tant del personal docent i investigador, com de l'alumnat), i en particular, de les *science shops*. Des de l'impuls governamental l'any 1978, els Països Baixos han esdevingut un referent a nivell europeu en *science shops*, un tipus de metodologia d'investigació participativa en què grups socials són convidats a plantejar preguntes que requereixen investigació per part de la universitat per tal de donar-hi resposta i proposar actuacions de millora. Aquest model s'ha estès a la resta d'Europa i del món i, avui dia, les persones i centres que treballen en science shops arreu del món s'agrupen a la xarxa *Living Knowledge Network*.

En el cas de la UU s'observa que una part de la recerca ha seguit aquesta metodologia, però també s'han desenvolupat altres actuacions com el treball directe per a la provisió de dades o de coneixement amb institucions o empreses, tant de tipus consultoria, com també de recerca participativa (*community-based research*). En aquesta darrera línia, la Facultat d'Humanitats, per exemple, desplega un programa de 3 anys finançat per la mateixa universitat en què estudiants, a banda de fer el corresponent treball de camp, participen en un conjunt de cursos interdisciplinaris i accions de difusió a la comunitat (publicacions, simposi...). Una altre programa vinculat a la recerca participativa de la Facultat d'Humanitats és el *Field Research Aruba* (en consorci amb la Universitat d'Aruba) que dona l'oportunitat a estudiants de grau de fer recerca en aquest petit estat caribeny del Regne dels Països Baixos, en el marc d'un programa d'estudis interdisciplinari amb formació complementària. Malgrat l'èxit d'aquestes iniciatives, s'observen certes dificultats perquè l'alumnat s'involucri de la recerca participativa, d'una banda perquè continua sent una forma no majoritària/convencional de treballar en ciència i, de l'altra, perquè implica fer front a la incertesa, la negociació i re-enfocament constant del projecte entre els propis interessos i els de la comunitat, sense sacrificar el rigor i la qualitat de la investigació.

3.4. University of Cape Town (Sud- Àfrica)

Universitat pública de la Ciutat del Cap (aprox. 430.000 habitants) amb uns 28.700 estudiants i 1.200 PDI.

La University of Cape Town (UCT) utilitza el terme *social responsiveness* per referir-se a aquelles formes de participació en la comunitat en l'àmbit acadèmic i no acadèmic, que tenen com a finalitat el desenvolupament del país, per fer-lo més equitatiu, just i unit. Per aconseguir-ho, s'han impulsat aliances entre personal investigador de la UCT i diferents actors de la societat civil, governs locals i regionals, moviments socials, i diverses organitzacions locals i internacionals.

L'activitat que s'hi desenvolupa contempla accions de difusió i diàlegs fora de la universitat així com accions per enfortir la capacitat professional de les institucions i organitzacions i també activitats de voluntariat.

En el desplegament de la responsabilitat social de la universitat, destaquen dues estructures. D'una banda, el *Social Responsibility Hub* centralitza part de l'actuació de promoció i formació a agents de la universitat (principalment personal investigador) i col·labora amb altres estructures com la *Knowledge Co-Op*, qui facilita el contacte i l'entrada d'altres actors a la universitat, en particular des de la recerca.

D'altra banda, la UCT té una ONG anomenada SHAWCO, amb una llarga trajectòria, que porta a terme intervencions socio sanitàries i educatives en zones de la perifèria de Cape Town, colpejades per la pobresa i les necessitats socials. En aquestes iniciatives s'involucren persones voluntàries de la universitat i de fora de la universitat. L'entitat és responsable de serveis educatius i extraescolars així com també de la provisió de serveis d'assistència sanitària primària i de clíniques.

3.5. Universidad de Buenos Aires (Argentina)

Universitat pública a la ciutat de Buenos Aires (aprox. 2.89 milions d'habitants) amb uns 305.000 estudiants i 28.000 PDI.

La Universidad de Buenos Aires (UBA) és una institució amb gairebé 200 anys d'història. Aquesta representa un espai formatiu de reconegut prestigi i compromís amb la societat argentina, considerada una referència en el context llatinoamericà. En aquest context es parla d'extensió universitària. Va iniciar-se amb la reforma universitària del 1918 i es va definir com la relació de generació, divulgació i transferència de coneixement de la universitat cap a la societat. Des dels anys setanta en endavant, s'amplia el concepte a una relació bidireccional de compro-

mís, participació i transformació social, i a partir dels noranta, la idea d'aprenentatge-servei pren força i esdevé una referència regional per a tot el món.

Des de la UBA s'ofereixen diferents serveis sota el paraigües de l'extensió universitària que inclouen experiències pròpies de l'ApS (és la línia d'acció principal), intercanvi i transferència de sabers, atenció directa de l'emergència (entrega de béns i serveis, a través de la col·laboració amb organismes del territori) i campanyes de difusió i conscienciació.

Malgrat que existeix una estructura a nivell de tota la universitat, cada Facultat desenvolupa la seva pròpia actuació en aquesta matèria, com per exemple, en el cas de la Facultat de Ciències Socials, el *Programa de Capacitación y Fortalecimiento para Organizaciones Sociales y Comunitarias*. Normalment és la Facultat qui cerca i estableix la col·laboració amb entitats i organitzacions del territori, tot i que també es dona el cas invers, que són les entitats qui s'adrecen a la facultat per alguna iniciativa de caire més tècnic o institucions que volen establir conveni per cooperar en algun projecte d'interès propi.

Les activitats d'extensió universitària les realitza alumnat a iniciativa o seguiment de docents en el marc de les seves assignatures, tot i que també es porta endavant com a pràctica extracurricular.

S'està treballant per poder recollir i registrar el conjunt de projectes i de participants de manera que es visualitzi i coordini l'entramat de relacions i d'activitats de l'extensió universitària, que malgrat és àmplia, es considera que encara té molt marge per expandir-se en el marc de les facultats (en termes de participació d'alumnat i professorat).

A partir de 2017 es va aprovar una resolució de la UBA que establia que tot alumne/a abans de graduar-se havia d'haver fet 42 hores de pràctiques socioeducatives.

3.6. American University of Beirut (Líban)

Universitat privada a la ciutat de Beirut (aprox. 1.8 milions d'habitants) amb uns 9.400 estudiants i 1.200 PDI.

L'American University of Beirut (AUB) promou el compromís basat en la comunitat a través de *Center for the Civic Engagement and Community Service (CCECS)*. Aquest centre es va crear dos anys més tard que s'impulsés la creació a la universitat de la *Task Force for Reconstruction* en el marc de la guerra al Líban de 2006, en què es va fer una crida de voluntariat i de suport dels membres de les facultats.

El CCECS vol contribuir a la millora de la societat del Líban a través de la col·laboració d'alumnat, personal docent i investigador de la universitat amb una xarxa àmplia d'actors de la

comunitat. Aquesta xarxa inclou organitzacions molt diverses, des d'entitats comunitàries de base fins a organismes internacionals que fan acció humanitària al territori.

El centre desplega dos eixos de treball: Educació Transformadora a través de Compromís Cívic i Projectes de Desenvolupament Comunitari. Les actuacions són activitats de voluntariat i pràctiques extracurriculars, accions de desenvolupament del lideratge i formacions, servei de suport a l'ApS, i projectes de servei a la comunitat portats a terme per l'alumnat.

Pel seu paper actiu i valor de l'impacte social, la tasca de la AUB té una vocació d'incidència política, mobilització i lideratge social. Per exemple, el CCECS organitza un Fòrum d'ONG on hi participen més de 150 organitzacions locals i internacionals, que afavoreix el treball en xarxa i el contacte directe de l'alumnat amb aquestes organitzacions, per conèixer la seva tasca i obrir-se a oportunitats de pràctiques acadèmiques i ofertes de treball.

Pel que fa a la promoció de l'ApS (aprenentatge i servei), es realitza a través del suport a matèries acadèmiques amb aquest enfocament; s'organitza, a més, una conferència al finalitzar el semestre on l'alumnat exposa els seus projectes i participa de taules rodones i debats, moderats per professorat i membres de la societat civil i institucions. Per incentivar a les facultats, properament la formació específica sobre aquest tipus d'aprenentatge serà un requisit per a tot l'alumnat universitari de primer curs, i comptarà amb un reconeixement de crèdits.

Destaca el fet que el CCECS treballa amb 600 alumnes becats (dels 9.400 alumnes), gràcies al finançament de diferents organitzacions internacionals com són la USAID (unes 400 beques per a joves de les regions més empobrides del país), la MEPI (unes 150 beques per països de la regió) i la *MasterCard Foundation* (per alumnat de l'Àfrica Subsahariana). Aquests estudiants de la AUB becats, a banda de les matèries acadèmiques dels seus respectius graus i postgraus, han de realitzar un nombre d'hores en diverses activitats vinculades amb el compromís social en el marc d'un itinerari estructurat per a cada curs acadèmic (cursos, pràctiques, tallers, voluntariat i, finalment, també la implementació d'un projecte a la comunitat pel que reben una assignació).

Pel que fa al desenvolupament de projectes comunitaris, el CCECS contribueix a la identificació de reptes i necessitats de la comunitat i desenvolupa una proposta des d'una perspectiva multidisciplinària que aprofiti l'expertesa del personal de les Facultats, ja sigui fent recerca o treballant pel desenvolupament de capacitats en el si d'un context determinat (ex. redisseny i reurbanització de carrers o formació d'agricultura urbana en camps de refugiats).

Des de la crisi siriana (2011), el CCECS ha posat en marxa el programa *Syria Relief Response Programme* que inclou diversos projectes enfocats a persones refugiades d'origen siri i les comunitats amfitriones del Líban. El CCECS treballa amb diversos donants i diferents ONGs, majoritàriament en el camp educatiu (primària, secundària, professional i universitària).

4. Conclusions i propostes

S'observa que la *vinculació de les universitats amb el seus entorns per al desplegament d'una agenda basada en la sostenibilitat i la justícia global* es porta a terme de maneres diverses. En l'anàlisi dels casos s'identifiquen alguns aspectes que es considera que han contribuït a reforçar el compromís social de les universitats en qüestió:

- La institucionalització d'aquestes pràctiques a diversos nivells de la universitat, integrades en la seva missió central i no com a iniciatives puntuals;
- l'establiment d'estructures formals o comitès que agrupin actors universitaris i no universitaris per a una nova governança basada en un lideratge social compartit;
- l'alineació amb polítiques públiques i organismes que donen suport i reconeixement amb el seu impuls pressupostari i d'acreditació.

Les diferents formes d'implementar el compromís social a la universitat inclouen:

- la vocació per fer pressió, incidència política i mobilització ciutadana per generar o modificar política pública en aliança amb actors del territori;
- la consultoria com una forma de compromís a través de serveis concrets a comunitats o organitzacions (transferència);
- la centralitat temàtica que vehicula el programa de compromís de la universitat, en particular a través de temes de sostenibilitat, o l'alineació específica amb l'Agenda 2030 com a eix vertebrador de la seva acció;
- la vehiculació del lligam com a activitat extracurricular o activitat complementària, i en aquest sentit, també, la canalització mitjançant estructures no nuclears de la universitat com les pròpiament acadèmiques (docència i recerca).

A partir de l'estudi dels casos, es proposen algunes actuacions per enfortir el compromís basat en la comunitat per part de la universitat i dels ens locals:

a. Per a la universitat

- ▶ **Revisió del compromís basat en la comunitat**, posant especial atenció al repte que aquest suposa en la cultura organitzativa i la governança de la universitat.
- ▶ **Mapatge com a eina d'identificació de pràctiques del compromís basat en la comunitat**, que podria incloure el recull d'experiències diverses i la seva anàlisi i que permetria el reconeixement i la definició d'estratègies de promoció al conjunt de les unitats de la universitat.
- ▶ **Obertura dels recursos universitaris** a la comunitat, per posar-los al seu servei i per establir nous canals de col·laboració.
- ▶ **Creació d'unitats específiques** per a l'enllaç entre universitat i societat civil, tant des del punt de vista de mobilització de coneixement o recerca, com també d'oportunitats per a l'aprenentatge.
- ▶ **Creació d'un comitè de monitoratge de la implementació del compromís basat en la comunitat**, per fer seguiment del pla estratègic, fer-ne l'avaluació i elaborar propostes de millora.
- ▶ **Recursos per al suport a l'ApS i a la recerca participativa**, de manera que no es basin en el voluntarisme dels professionals, sinó que rebin el reconeixement institucional tant en termes de recursos com d'acreditació.
- ▶ **Reconsideració de l'avaluació d'impacte i dels nous paradigmes** (en la línia de la *Declaració de San Francisco*), que obri i aprofundeixi el debat sobre el concepte d'impacte i de sentit de la recerca i que permeti la mobilització del sector universitari i institucional per donar valor a l'impacte social de la investigació.
- ▶ **Establiment de sistemes àgils** per facilitar i promoure les pràctiques relacionades amb el compromís basat en la comunitat de manera que puguin coordinar-se als processos, llenguatges i calendaris d'altres actors.

- ▶ **Promoció de la participació de tot l'alumnat universitari** en el marc del compromís basat en la comunitat a través del reconeixement de competències, incorporació en els programes acadèmics i promoció de beques.
- ▶ **Programes de mediació i establiment de quotes de representació a les universitats**, que permetin garantir l'accés a la universitat d'alumnat pertanyent a minories ètniques i/o sectors de la població més vulnerable d'un context local o comunitari.

b. Per als municipis

- ▶ **Creació de Consells de Recerca Locals**, per complementar la xarxa de recerca i innovació nacional, que permetin identificar prioritats en matèria d'investigació a escala municipal, en la mateixa administració i amb el territori. Així mateix, aquests consells poden promoure la recerca participativa, canalitzar el finançament i potenciar les col·laboracions públic-privades.
- ▶ **Establiment de xarxes de ciutats que comparteixin i posin en pràctica el compromís basat en la comunitat**, que a banda de l'intercanvi d'experiències, puguin establir relacions de cooperació i d'incidència institucional.
- ▶ **Creació de "comitès de ciutat" del compromís basat en la comunitat**: com a espais d'intercanvi entre el món universitari i el món social (sectorials i transversals).
- ▶ **Alineació de grups de pressió i promoció d'iniciatives ciutadanes amb la participació de la universitat**, per donar-se suport mutu en la sensibilització, mobilització social i incidència institucional.
- ▶ **Impuls d'iniciatives d'innovació social²**, com a projectes conjuntament creats, dissenyats i implementats per equips d'alumnes, altres agents de la ciutat com govern local i membres de la comunitat.

2 Inspirat en la iniciativa CityStudio de la UVic.

Fundació
Autònoma Solidària

UAB CAMPUS

www.uab.cat/fas